

De l'homenatge a Josep Iglésies a la Mussara

La Festa de la Primavera i de les Roses que la secció excursionista del Centre de Lectura de Reus convoca cada any pels voltants de Sant Jordi, aquest any aplegà, el dia 26 d'abril, a la Mussara, alguns centenars de persones.

L'acte consistí, principalment, en un homenatge de tots els excursionistes a Josep Iglésies. El president de la SCG hi fou invitat a pronunciar unes paraules:

Aquest matí, em preguntava mentre feia camí cap a la Mussara i deixava endarrera els conreus generosos i les rengleres dels avellaners aprimorades i, després, també m'ho preguntava quan ens anàvem reunint ací a la plaça i vàiem arribar ara l'un, ara l'altre, els amics que feia temps que no vàiem o el desconegut al qual, només de mirar-li els ulls ja desitjaves poder comptar entre les velles coneixences, i, ara, m'ho torno a preguntar, quan estem aplegats ran d'aquestes pedres que m'atreveixo a qualificar de venerables perquè les tinc en gran reverència, ¿per què sóc ací, enmig de tanta gent, molts d'ells desconeguts per mi, fins ara, per què som ací aquest diumenge d'abril en què tot just, ran dels cims, es comença a afermar la primavera?

I penso que ja puc respondre —després d'una molt breu introducció, si m'ho permeteu— explicant-vos tres raons.

La introducció

Una molt breu introducció, he dit, la brevetat de la qual és justificada per l'intens valor de la seva intimitat, perquè, més que la introducció a un parlament és ofrena gentil d'una flor, avui d'una rosa, quan, en l'esclat del temps que som, representa el perfum de l'estimació i de la companyonia.

Ofrena de la rosa complexa del jardí o de les seves companyes més humils però no menys oloroses i belles, que trobem per la muntanya mitjana, al roser agrest i al sever, a l'aranyoner i a la moixera roja...

El primer motiu, el paisatge

El primer motiu que justifica la meua presència en aquest acte és el reveure un paisatge que sempre m'ha corprès, ja des d'un bon començament, poc abans de l'esclat de la rebel·lió franquista, una vegada que amb Lluís Solé i Sabarís, el nostre professor de geografia, l'home que havia d'esdevenir el primer dels geògrafs catalans que incorporés a la nostra ciència mètodes i plantejaments científics, el que, des del seu punt de partida de geòleg sabé arribar a enfocaments nous i atrevits de la geografia humana i de l'anàlisi conceptual, doncs, quan amb Solé i Sabarís vaig pujar per primer cop a les muntanyes de Prades i hi vaig creure descobrir l'encís dels espais oberts i de l'esclat dels raigs del sol que encenien les pedres amb tot de reflexos variats i el perfil de les cingleres i de les esglesioles al seu damunt penjades, «totes daurades i negres de vellura». I vaig mig comprendre la complexitat d'aquest paisatge i la seva completa unitat. I, des d'aleshores, vaig pensar que el paisatge és difícil d'assolir, que no és fàcil de capir-lo la primera vegada.

Perquè ¿em voleu dir què és un paisatge? ¿Em voldríeu dir com podem destriar-ne els seus elements?

Si aquest aplec fos una reunió d'erudits, si ara calgués fer prova de saber instruit, hauríem de dir que el que caracteritza el paisatge és la combinació inestable dels seus elements compostants —si en modifiques un, els altres canvien i el paisatge esdevé diferent—, elements que poden ésser o bé abiòtics (com poden ésser el rocam divers i el clima i les aigües i el relleu que resulta de la seva combinació, i el vent i la glaçada), o bé poden ésser elements biòtics (com són la munió d'animals que s'hi troben i que hi actuen i que contribueixen amb la seva bellugadissa a la creació de l'espai tangible, fins i tot després de llur mort, quan es transformen en àcids húmics que ajuden a determinar el sòl; i els innombrables vegetals, arbres i herbetes minúscules i els líquens que s'arrapen a l'escorça...), o poden ésser elements resultants de l'acció humana, o sigui, els elements que, si fóssim a una reunió d'erudits, anomenaríem elements antròpics. Entre aquests hauríem de relacionar, en primer lloc, les formes del poblament i la manera de disposar els habitatges, les activitats agràries, les infraestructures viàries i tot allò amb què l'home marca el paisatge, marca i determina el seu entorn. Pensem que per lleugera que ens pugui semblar, l'empremta d'un pas sempre tendeix a perpetuar-se i a integrar-se en l'espai de manera indeleble.

I també diríem, si ara ens trobéssim en una reunió d'erudits i ens demanessin d'acabar de definir bé el paisatge, que aquest és un conjunt geogràfic que evoluciona sota l'efecte de les relacions existents en tots els sentits, relacions que influeixen tots els elements dits. O diríem que el conjunt evoluciona sota la dinàmica pròpia de cadascun d'ells. I així, des d'aquest enfocament, segons quin sigui l'element dominant o segons quin sigui el feix de relacions més rellevants, podríem parlar de paisatge humanitzat, quan hi són netament visibles les senyals del pas de l'home, o de paisatge vegetal, si prestem més atenció al paper que hi juguen les plantes de tota classe, o de paisatge rural, que assajariem d'oposar al paisatge urbà, o de paisatge industrial, o de paisatge natural, que és, segurament, el més difícil de definir en una època en què l'home va estenen la seva empremta a tots els racons del planeta.

Però us vull confessar que ara —avui, ací, entre nosaltres, en un acte que em sembla que tots voldríem efusiu i entranyable i amb les roses— no faré la malpensada de parlar-vos d'aquestes classificacions i d'aquestes definicions eixarreïdes, tot i que tenim ben obert davant de nosaltres un llibre molt clar que ens parla de la geologia d'aquestes muntanyes, un llibre tan clar que no és possible de defugir del tot i d'ignorar.

Veieu: des dels Motllats a les Airasses i els Altars de Prades, des de les cingleres de Capafonts fins més enllà del coll de la Batalla, tot és una lliçó superba, d'una magnificència que imposa.

Fixem-nos-hi una mica. Tenim a la vista, damunt del sòcol de llicorelles, el cingle Roig format per gresos del lias i, damunt d'ell, el cingle Blanc, amb calcàries del triàsic mitjà que es presenten amb una gran potència. Més amunt, la successió continua i ací, ran de nosaltres, apareixen les margues del trias superior, fins que, damunt de tot, de nou es manifesta el lias, ara bàsicament calcari.

Un cop definida aquesta lliçó ¿qui no se sent arrabassadorament captivat davant d'aquestes alternancès cromàtiques, quan resplendeixen vives sota el sol refulgent, o davant d'aquest «vessant, on juguen mil colors, que davalla cobert de bosc fins al planell conreat»! (Josep Iglésies).

I si deixem el rocam i passem a parlar de les plantes, aquest altre element tant important del paisatge ¿què voleu que us digui?

Ací, a aquestes muntanyes, els pins, les alzines i la garriga componen, bàsicament, el paisatge vegetal. És clar que per alguns indrets no massa allunyats, podem trobar també el grèvol, el ginebró, l'avellaner silvestre, el roure i, si els busqueu bé, fins i tot el faig i els castanyers. Són els arbres que reposen la mirada, que amoreixen l'esguard que ja s'havia avesat a les calbes tonalitats dels roquissers.

Però jo us haig de confessar que entre tots aquests arbres i arbusts, són les alzines les que em tenen plenament el cor robat i, en dir-ho, no faig sinó destacar un altre dels elements que hem de considerar essencials en la formació del paisatge: em refereixo a la seva valoració subjectiva.

Jo us dic, doncs, que valoro l'alzinar d'una manera especial, tot i que l'alzina tingui l'aparença més humil.

Mireu, del roure i del seu braó, per exemple, ja n'han parlat prou els poetes, i de la seva coratgia que l'ha fet sinònim de fortalesa i de senyoriu. Però, us repeteixo, a mi em plau l'alzina terrosa i obscura «ben arrapada a la salvatge altura» pels cimals grisencs i pels roquissars moradencs on floreixen l'aranyoner i la viola boscana.

I dels altres arbres ¿què en direm? La pomera salvatge, de flors blanquinoses i de fruits dolcencs, alta i esbelta; els xops esprimatxats que algú va batejar com «lires de la primavera» amb el seu plomell ocre i tremoladís; i el pi, lligam del cel i la muntanya, impassible als assots del cerç i de la ponentada..., i els més senzills, l'espígol i l'argilaguè, el ginebró i el lloreret i el timó que assaugen la timba i les clapes nues de les cingleres...

Sí, ja ho sé que cada arbre és un doll de poesia, però us haig de repetir que són les alzines les que més em plauen, potser perquè tal com va dir el poeta, «no coneixen l'arrogància i són part entera de la terra on s'arrapen» i llar dels boscatans i aixopluc de tantes estones pasades a la muntanya..., amb les seves branques obscures i el seu tronc cendrós d'on es desprèn tot un cant, el de la fidelitat i de la fermesa, que sents a cada tombant del paisatge.

Del paisatge, he dit. ¿Compreneu, ara, potser, el que vol dir per a mi el paisatge?

Tot hi és viu, en tot hi trobeu un escalf i un alè d'humanitat que tot ho vivifica. I aquesta sensació la sentiu ben clara ací a la Mussara, llogarret que ja fa trenta anys que va veure marxar els seus darrers moradors i que s'ha anat convertint en un esquerp pedregar, domini, només, dels ecos més esfereïdors i dels esbarzers. Amb les cases esventrades, com les que també trobem per les frauds i els replans, ran dels camins blanquinosos de polsegueres mai més petjades. Ruïnes espantoses, és cert, i que són testimonis muts, potser seria més encertat dir que són testimonis que clamen pietat i ens mostren el pas de l'home

que hi dedicà la seva activitat i, ara, són amuntegalls de pedra que al fons del cor fan brollar la tristesa, una tristesa que és amor i que és pietat, perquè nosaltres estimem el treball dels homes i, alhora, sentim pietat i compassió per la malaurança que els ha colpits.

¿Recordeu aquella llinda de la casa de Santa Pau on, des de fa dos-cents anys, clama la invocació del que l'habitava? «Guardar-te voldria perquè amb treball t'he feta» diu amb senzillesa la pedra noble. I ací veiem el treball esmicolat, obert als udols de les ventades i a l'embolcall sinistre de les boires més espesses!

Però, si escolteu bé, les pedres parlen.

Jo no sabia, abans de pujar per primera vegada a la Mussara abandonada, que el silenci de les cases buides pogués sentir-se, de sobte, tan clar, tan carn endins, com un gran clam llançat per un home perdut en mig dels camins. Hom la sent, la solitud, arrapar-se al cor i hom la sent, ací, amb «una emoció profunda i íntima que ens fa girar els ulls cel amunt, vers l'espai pur i sense límits» (Josep Iglésies).

Per això, l'aplec d'avui, precisament a la Mussara, ran d'aquestes ruïnes, em fa sentir, també, l'esperança. I ací rau la segona raó de la meua assistència a aquest acte.

El segon motiu, el renovament de la terra

Jo em pregunto ¿què som, tots plegats, vinguts d'horitzons geogràfics i mentals diversos, desconeguts, potser, fins fa poca estona, i preocupats per qüestions quotidianes ben allunyades les unes de les altres, què som sinó gent aplegada pel cant profund de la fidelitat i de la fermesa?

En primer lloc, fidelitat a la terra nutrícia, renovadament proclamada en el sentit més pregon d'aquesta festa de la primavera, que és un retorn després de les feixugues llangors de l'hivern.

Fidelitat a la terra i als seus homes, als que bastiren aquests pobles i aquests llogarets que hagueren d'abandonar i de deixar com a domini de les solituds, enduts pels assots d'una civilització mal entesa, que en la cerca del profit té la seva raó d'ésser i no en la cura sol·lícita dels seus homes i de les seves dones més humils que laboren, passen i pensen i, finalment, hi moren, sense demanar mai ni honors ni recompenses.

I ara, en aquesta festa de la primavera retrobada —que amb tant d'encert ha convocat la Secció Excursionista del Centre de Lectura de Reus— ens apleguem en aquest lloc sol·liu, amb l'escreix «del premi de tanta bellesa com ens és oferta a l'esguard» (Josep Iglésies) i hi som perquè també creiem en l'amistat.

¿Què vol dir amistat sinó tenir amics?

¿Què vol dir sinó veure amb uns ulls semblants i fer vibrar el cor amb emocions parelles i saber aprendre junts d'aquestes pedres malmeses que fa temps oblidaren el so màgic de l'aigua i la rialla, una lliçó de llibertat i d'esperança?

Mireu, si m'ho permeteu, us explicaré una llegenda que he sentit explicar fa poc a Bohèmia, llegenda trista, plena d'incerteses sobre el destí de la seva pàtria. Diuen, doncs, que un cotxer travessava amb el seu vehicle un bosc molt espès en el qual només se sentien remors del vent i de les feres salvatgines. De sobte, el cotxer es dirigeix al viatger que emmena a terres llunyanes i li diu: «Mireu, ací, en altre temps, fou la ciutat de Praga». Fa pocs dies em contaven aquesta llegenda asseguts a les vores del Vltava —me la contaven, d'altra part, amb la fermesa que proporciona el convenciment de saber que s'està afaçonant de nou la pròpia terra— i em va fer recordar un home d'aquests verals on ara som amb qui fa molts anys, molts, potser més de quaranta, em vaig topar quan ell conrea-

va un «sembrat petit que feia sagnar amb l'arada», prop del Mas de Pere Jeroni, un dia que jo feia camí cap a Siurana. I em va respondre, l'home aquell, quan li feia esment dels masos rònecs que havia anat trobant durant la caminada: «Mireu, ací, abans de deu anys ja no hi trobareu ningú, només llops i senglars i alguna altra bestiola, però d'homes, cap!».

I jo, ara, estic content de poder pensar que aquell home, coneixedor de tots els insospitats racons de les muntanyes, aquell home que sabia tots els noms de les coses i de les plantes boscanes, desconeixia, segurament, la força del clam que, quaranta anys després atreu cap a aquestes muntanyes muntanyencs i estudiosos, caminaires plens de delit i, fins i tot, algun vilatà enamorat de les asprors dels roquissars i de les cingleres.

Aquell home no sabia, o estranyament oblidava, que a cada primavera rebrota la planta i reviu la natura que semblava complaure's en una somnolència inacabable. Aquell home no sabia, o estranyament oblidava, que la fidelitat a la terra i als seus homes i al treball llur i la fermesa i l'esperança es mantenen fermes, malgrat que a voltes puguin semblar esmorteïdes.

I veieu com, en parlar d'aquesta certesa ens ha portat a parlar de la tercera raó de la meva assistència a aquest acte d'avui: la fidelitat a l'amistat i a les persones que ens són dignes de reverència. I tots sabem que en citar aquestes persones tenim ben clara la idea que ens referim, avui, especialment, a Josep Iglésies.

El tercer motiu, el record de l'Iglésies

¿És que podríem estar aplegats a la plaça de la Mussara, és que podríem estar aplegats a qualsevol lloc de les muntanyes de Prades, sense tenir present el record de Josep Iglésies, l'home que ens les feu conèixer i, per tant, que ens les feu estimar, ja que la coneixença és el requisit primer i previ, el que desvetlla i desferma la capacitat d'estimació, i ho féu d'una manera tan entranyable?

Ell fou, al mateix temps, un exemple de fidelitat, de treball engrescador i d'amorosa complaença en l'art tan difícil de la paraula franca.

És bo recordar Mestre Vila, un altre geògraf que fou excursionista, quan es parla de l'Iglésies, ja que donaren, junts, un exemple meravellós de treball aplegat i fecund. Pau Vila, el que donà a la geografia catalana l'empenta originària i la posà en camí d'esdevenir una ciència moderna i presentable. El que fou, els anys trenta, amb l'Iglésies, animador dels treballs de la Ponència per a la divisió territorial de Catalunya. El que sabé apropar, fins als seus darrers instants, a cercles cada vegada més grans, l'interès per la geografia i pels seus nous enfocaments científics.

Doncs bé, Pau Vila deia, algunes vegades, que el secret per no envellir era tenir sempre una peça al teler i no deixar que aquest es rovelli i s'ompli de teranyines.

Veieu, l'Iglésies era d'aquests, amb el teler sempre a punt i la fretura de la feina que li encenia l'ànim. De la feina, sí, però, de la feina ben acabada i ben feta. Per això, el seu mestratge serà sempre viu i sempre actual; perquè d'una manera franca, que al mateix temps m'atreveixo a qualificar de clàssica per la seva perfecció, la seva feina té relació amb les coses més perennes i més tangibles, amb les muntanyes que ell resseguia mil vegades amb la il·lusió encesa com del primer descobriment, les muntanyes i els cims i les crestes i les pedres i els camins i els molins abandonats i els masos que s'enfondren i les viles més feinateres i els caserius rònecs que va enderrocant el pas colpidor del temps.

Aquest fou l'Iglésies que vam conèixer, el del Turó de la Baltasana i del Puigmal, el

de l'Acadèmia de Ciències i Arts, el del Centre de Lectura de Reus i el de la presidència de la Societat Catalana de Geografia que ell havia ajudat a crear a mitjan maig de 1935. L'Iglésies sempre atent, sempre amatent, sempre sol·lícit, amb la mà estesa a totes les amistats i el consell i la paraula oportuna, infatigable en la recerca dels camins de la muntanya i de la història, inesgotable revelador dels viaranys més perduts i, per això, més anhelats pel seu delit d'excursionista; i revelador, així mateix, de les xifres més perdudes i per això més inquirides, perdudes pels lligalls empolegats dels arxius i de les biblioteques.

Aquest és l'Iglésies que recordem amb un gotellim de nostàlgia, el que no volem oblidar mai, el que feu possible que tants indrets de Catalunya ens fossin coneguts com la llar pròpia; ell, que de la seva en féu —ací cal recordar el paper decisiu que hi jugà la seva esposa, la Maria Fontserè, la companya dura a la fatiga, inlassable col·laboradora de tants anys— ell, deia, que de la seva llar en féu el refugi de tots, la font de tantes descobertes.

Recordo, també, quan a la Junta de govern de la Societat Catalana de Geografia coincidiren els tres homes més grans, els homes cabdals que ha donat la geografia catalana d'aquests darrers cinquanta anys, Pau Vila, Lluís Solé i Sabarís i Josep Iglésies i recordo les converses que hi mantenien i que foren, pels altres membres de la Junta que hi assistíem, il·lustratives i aclaridores en gran manera. Doncs, jo diria que entre tots ells —Pau Vila era la intuïció i la curiositat incessants, amb atreviments brillants de llargues conseqüències; Lluís Solé era l'afany pel rigor i l'anàlisi científica dels problemes, el mot precís i la indagació perseverants— dic que entre tots, l'Iglésies es feia notar per la seva dedicació, per la seva devoció a la tasca geogràfica i per la seva memòria prodigiosa, de noms, de xifres, de persones, de racons i d'indrets del nostre país diversos i escondits.

Aquesta coneixença, que ningú no pensi que era un do innat, una ofrena miraculosa. No! Aquesta coneixença era filla d'un treball constant, fet amb amor i cura, i d'una caminada obstinada per tot Catalunya. Si Vila encenia vocacions i encomanava la il·lusió i si Solé estimulava afanys de superació i d'aprofundiment, l'Iglésies aflamava entusiasmes i promocionava la recerca pacient de la terra, tant pels viaranys cars al seu esperit d'excursionista, com pels lligalls dels arxius i per la foscor a penes trencada de les biblioteques.

L'Iglésies ens ensenyà a recercar l'essència de les coses i de quina manera els homes s'hi relacionen. Ens mostrà el valor didàctic i formatiu de l'observació amatent amb l'exemple d'aquella calma observació, pacient i abrاندada, penetrant i noble que tots li coneixíem. «Per observar la naturalesa —va dir un dia— cal una benigna netedat mental.»

Tres motius interrelacionats

Per tot això que he anat dient, trobo que les tres raons que avui m'han portat a la Musara (el paisatge, el renovament de la terra i el record de l'Iglésies) i que potser justifiquen en part la meua gosadia d'acceptar la invitació a parlar-vos, són, de fet, un sol motiu, resultat d'interaccions diverses.

¿En voleu un exemple, d'aquestes interrelacions?

L'Iglésies ens ensenyà a conèixer la muntanya de Prades; però, en part, aquesta muntanya afaixonà la personalitat de l'Iglésies. ¿És que podria escriure les pàgines de *Saó de llegenda*, o les de *Les ciutats del món*, o les que inclouen moltes de les descripcions contigudes a les guies excursionistes que en parlen, algú que no fos fill i part integrant

d'aquestes muntanyes de Prades, com si hagués eixit de les baumes i els avencs, de les moles i de les calmes que les componen? Com si fos fill d'«aquestes muntanyes que tenen una austera i severa bellesa i un punt de grandesa insospitada» (Josep Iglésies).

I també pensem i recordem que som ací, en l'afermament d'una primavera joveçana, i que, tot i que és el primer cop que aquest temps el passem sense la companyia de l'Iglésies, continua essent i continuarà essent l'expressió de la fidelitat, la que ens ensenyà amb la seva conducta, la que ens ensenyà a mantenir. Fidelitat i lleialtat a la terra, a les institucions escollides, a l'amistat, a la paraula, a la conversa.

¡Com s'avenen al seu tarannà aquelles ratlles del poeta fidel, quan deia que «Contra la fletxa que el mercenari tirava contra el cel, jo crec en la paraula bona»!

I acabo, perquè potser he depassat el temps que em corresponia i perquè tot el que tinc al cor per dir-vos, estic segur que ho copseu.

D'altra part, tal com un dia va escriure Josep Iglésies, «entre els muntanyencs, callar, a vegades, val més que parlar. No calen paraules per expressar els sentiments que omplen l'ànima».

Una reflexió final

Voldria pensar i dir-vos, només, però, que si l'originalitat d'un poble es determina per la continuïtat de la seva tradició (veieu-la viva en l'ofrena de les flors, en el conreu de la llengua, en l'amor als homes i a tantes altres coses petites i nostres), també l'originalitat i la pervivència d'un poble són fruit de la fermesa a mantenir la vocació que l'inspira. «Renaixença» no és un vell mot del passat ni és, només, la qualificació d'una moda literària fugissera. Avui, renaixença vol dir reconstrucció nacional, vol dir aportar tot el que calgui, tot el que es pugui fer perquè la font no s'eixugui, vol dir saber allargar les mans fins a ajuntar-les totes en un programa comú de futur, amb la il·lusió de la vida.